

ПЛЕНУМ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

25.02.2016

м. Київ

№ 4

Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин

**Із змінами і доповненнями, внесеними
постановою пленуму Вищого господарського суду України
від 14 липня 2016 року № 7**

Відповідно до пункту 6 частини другої статті 36 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" пленум Вищого господарського суду України **постановляє:**

З метою забезпечення однакового і правильного застосування законодавства під час вирішення господарськими судами спорів, що виникають з корпоративних правовідносин, надати такі роз'яснення.

Господарським судам слід керуватися Господарським процесуальним кодексом України (далі - ГПК України), Цивільним кодексом України (далі - ЦК України), Господарським кодексом України (далі - ГК України), Законами України "Про господарські товариства", "Про акціонерні товариства", "Про цінні папери та фондовий ринок", "Про депозитарну систему України", "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань", "Про фермерське господарство", "Про кооперацію" та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють корпоративні правовідносини.

З огляду на зміни у законодавстві та поетапне набуття чинності окремими законодавчими актами України, господарським судам під час вирішення корпоративних спорів потрібно застосовувати норми матеріального та процесуального права за правилом їх дії у часі:

- норми матеріального права, які діяли на момент виникнення спірних правовідносин;
- норми процесуального закону, чинні на час вчинення відповідних процесуальних дій.

1. Підвідомчість і підсудність справ

1.1. Господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними

із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів.

При визначенні підвідомчості справ цієї категорії судам слід враховувати, що з огляду на системний аналіз положень статті 84 ЦК України, частини п'ятої статті 63, частин першої та третьої статті 167 ГК України, Закону України "Про господарські товариства", Закону України "Про акціонерні товариства", статей 1, 19 і частин першої, шостої статті 20 Закону України "Про фермерське господарство", статей 6, 8, 19 та 21 Закону України "Про кооперацію" корпоративні відносини виникають, зокрема, у господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб.

1.2. За змістом положень пункту 4 частини першої статті 12 ГПК України, статті 167 ГК України, статті 2 Закону України "Про акціонерні товариства" сторонами у корпоративному спорі є:

1) юридична особа та її учасник (засновник, акціонер, член), у тому числі учасник, який вибув;

2) учасники (засновники, акціонери, члени) юридичної особи.

Учасник, який вибув зі складу юридичної особи, може бути стороною корпоративного спору щодо визначення та стягнення належної йому до сплати вартості частки майна юридичної особи, про визнання недійсними рішень про виключення його зі складу юридичної особи, а також про визнання недійсними інших рішень юридичної особи, якщо ці рішення прийняті в період до виходу (виключення) учасника, а відповідні вимоги обґрунтовуються порушенням його корпоративних прав на момент прийняття такого рішення.

1.3. Спори за позовами учасників юридичної особи про визнання недійсними установчих документів або їх частин, змін до них належать до корпоративних спорів, оскільки установчі документи юридичної особи затверджуються під час її створення, подаються для державної реєстрації та в подальшому регулюють відносини щодо управління нею. Корпоративними також є спори про ліквідацію юридичної особи чи скасування її державної реєстрації за позовами учасників (засновників, акціонерів, членів) до цієї юридичної особи.

1.4. Згідно з частиною третьою статті 7 Закону України "Про акціонерні товариства" спори за позовами акціонерів приватних акціонерних товариств (далі - ПрАТ) про переведення на них прав та обов'язків покупця акцій у зв'язку з порушенням їхнього переважного права на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства, є корпоративними та підвідомчі господарським судам.

З огляду на положення пункту 7 частини другої статті 13, статей 15 та 27 Закону України "Про акціонерні товариства" спори за позовами акціонерів публічних акціонерних товариств (далі - ПАТ) та акціонерів - власників привілейованих акцій про переведення на них прав і обов'язків покупця акцій у зв'язку з порушенням їхнього переважного права на придбання акцій додаткової емісії, що розповсюджуються шляхом приватного розміщення, є корпоративними та підвідомчі господарським судам.

Відповідно до частини першої статті 167 ГК України, частини другої статті 147 та частини четвертої статті 151 ЦК України, частини третьої статті 53 та частини третьої статті 65 Закону України "Про господарські товариства" господарським судам підвідомчі справи за позовом учасника товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) або учасника товариства з додатковою відповідальністю (далі – ТДВ) про переведення на учасника прав та обов'язків покупця у зв'язку з порушенням його переважного права на купівлю частки (її частини) у статутному капіталі товариства.

1.5. Підвідомчими господарським судам на підставі пункту 4 частини першої статті 12 ГПК України є спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи та юридичною особою щодо права власності на майно, передане юридичній особі як вклад до статутного (складеного) капіталу.

1.6. У тих випадках, коли позивач (засновник, учасник, акціонер, член юридичної особи) одночасно (у межах однієї позовної заяви) заявляє до суб'єкта владних повноважень вимоги, що є похідними від інших вимог у корпоративному спорі, справа підлягає розгляду в господарському суді.

Такими, зокрема, є вимоги про скасування реєстрації випуску акцій у справах про визнання недійсними рішень загальних зборів про збільшення статутного капіталу акціонерного товариства (далі – АТ) та внесення змін до системи обліку прав на іменні цінні папери.

1.7. До корпоративних спорів не належать та вирішуються загальними або господарськими судами залежно від суб'єктного складу сторін:

- спори про визнання недійсними рішень органів управління юридичної особи за позовом особи, яка не є учасником (акціонером, членом, засновником), у тому числі таким, що вибув, у разі оспорювання рішень органів управління юридичної особи, прийнятих після його вибуття;

- спори між акціонерами, АТ та депозитарними установами, пов'язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням або визнанням недійсними договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах, зазначених у статті 5 Закону України "Про депозитарну систему України";

- спори, пов'язані з управлінням активами корпоративних інвестиційних фондів;

- спори, пов'язані з розподілом майна подружжя, вступом до юридичних осіб спадкоємців, правонаступників, осіб, яким було відчужено частку в статутному капіталі господарських товариств;

- спори про визнання права власності на акції, спори щодо укладення, розірвання, зміни, виконання, а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій, та спори щодо інших правочинів з акціями, крім спорів, пов'язаних з порушенням переважного права акціонерів на придбання акцій;

- спори між набувачем права власності на частку в статутному капіталі та учасниками ТОВ або ТДВ про право власності на частку.

1.8. Не належать до корпоративних спори про визнання недійсними установчих документів та припинення юридичної особи за позовами суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю юридичної особи, а також органів, які здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб. Відповідно

до пункту 5 частини другої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України зазначені спори віднесено до компетенції адміністративних судів як публічно-правові.

1.9. Господарським судам слід враховувати, що згідно з абзацом другим пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 12.01.2010 N 1-рп/2010 усунення члена виконавчого органу товариства від виконання своїх обов'язків, яке передбачене частиною третьою статті 99 ЦК України, не є відстороненням працівника від роботи в розумінні статті 46 КЗпП України.

Зміст положень частини третьої статті 99 ЦК України треба розуміти як право компетентного (уповноваженого) органу товариства усунути члена виконавчого органу від виконання обов'язків, які він йому визначив, у будь-який час, на свій розсуд, з будь-яких підстав, але за умови, якщо в установчих документах товариства не були зазначені підстави усунення.

Така форма захисту є специфічною дією носіїв корпоративних прав у відносинах з особою, якій вони довірили здійснювати управління товариством, і не може розглядатися в площині трудового права, зокрема в аспекті статті 46 КЗпП України.

Якщо в позовній заяві об'єднано вимоги про визнання недійсним рішення загальних зборів про обрання, звільнення, відкликання, поновлення на посаді тощо керівників чи інших посадових осіб юридичної особи з підстав порушення норм ЦК України, ГК України, Закону України "Про господарські товариства", Закону України "Про акціонерні товариства", інших норм цивільного та господарського законодавства, статуту товариства з вимогами скасувати наказ про призначення (звільнення, відкликання) керівника чи іншої посадової особи або розірвати трудовий контракт, укладений з керівником чи іншими посадовими особами, господарський суд на підставі пункту 1 частини першої статті 62 ГПК України відмовляє у прийнятті позовної заяви в частині вимог, які стосуються відповідного наказу або трудового контракту, а у разі помилкового порушення провадження у справі щодо наведених вимог – припиняє провадження в частині цих вимог на підставі пункту 1 частини першої статті 80 ГПК України.

1.10. З метою запобігання порушенню конституційних прав особи на судовий захист та усунення спорів щодо юрисдикції судам слід враховувати, що у разі коли в ухвалі про закриття провадження у справі місцевим загальним судом визначено господарську юрисдикцію спору як такого, що виник з корпоративних правовідносин, така справа підлягає розгляду господарським судом.

1.11. Під час визначення підсудності справ у спорах, що виникли з корпоративних правовідносин, судам необхідно керуватися частиною сьомою статті 16 ГПК України. Відповідно до положень зазначеної норми справи у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи згідно з Єдиним

державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – Єдиний державний реєстр).

2. Загальні питання застосування законодавства у спорах, що виникають під час реалізації та захисту корпоративних прав

2.1. Господарським судам під час вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин, слід враховувати приписи статті 1 ГПК України та з'ясовувати наявність в особи, яка звернулася з позовом, суб'єктивного права або законного інтересу у правовідносинах, на захист яких подано позов, а також питання про наявність чи відсутність факту їх порушення, невизнання або оспорювання.

2.2. Законом не передбачено права учасника (засновника, акціонера, члена) юридичної особи звертатися до суду за захистом прав чи охоронюваних законом інтересів цієї особи поза відносинами представництва. Водночас згідно з положеннями статті 16 ЦК України, пункту 4 частини першої статті 12 та статті 167 ГК України незалежно від суб'єктного складу, якщо учасник (засновник, акціонер, член) юридичної особи обґрунтовує позовні вимоги порушенням його корпоративних прав, то він має право подати відповідний позов. Такий спір підвідомчий господарським судам і підлягає вирішенню у загальному порядку.

2.3. Під час вирішення питання про порушення справи за позовною заявою прокурора в інтересах учасника (засновника, акціонера, члена) про визнання недійсним рішення загальних зборів юридичної особи господарському суду слід виходити з приписів пункту 2 статті 121 Конституції України, статей 2 і 29 ГПК України, частини другої та третьої статті 23 Закону України "Про прокуратуру", Рішення Конституційного Суду України від 08.04.99 N 3-рп/99 щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) та враховувати роз'яснення, надані у постанові пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 N 7 "Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам".

2.4. Під час вирішення корпоративних спорів господарським судам слід виходити з того, що особа стає носієм корпоративних прав з моменту набуття права власності на акції АТ або вступу до інших юридичних осіб. Тому рішення органів юридичної особи, прийняті до вступу позивача до складу її учасників або придбання ним акцій, не можуть бути визнані такими, що порушують його корпоративні права.

Недотримання вимог закону та установчих документів юридичної особи під час скликання і проведення загальних зборів не може визнаватися порушенням прав тих позивачів, які не є учасниками (акціонерами, членами) цієї особи.

2.5. Господарським судам необхідно враховувати, що відповідно до статті 8 Закону України "Про депозитарну систему України" підтвердженням прав на цінні папери та прав за цінними паперами, що існують в бездокументарній формі, а також обмежень прав на цінні папери у певний момент часу є обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі. Документальним підтвердженням наявності на певний момент часу прав на цінні папери та прав за

цінними паперами депонента (у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса відповідного кредитора) є виписка з рахунка в цінних паперах депонента, яка видається депозитарною установою на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством та договором про обслуговування рахунка в цінних паперах. Така виписка з рахунка в цінних паперах не є цінним папером, а її передача від однієї особи до іншої не є вчиненням правочину щодо цінних паперів і не тягне за собою переходу прав на цінні папери та прав за цінними паперами.

2.6. Право власності на частку в статутному капіталі ТОВ або ТДВ у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін (стаття 363 ЦК України). Набуття права власності на частку в статутному капіталі надає третій особі право на вступ до ТОВ.

Право участі у ТОВ або ТДВ є особистим немайновим правом, а отже, автоматичного набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям третьою особою права власності на частку в статутному капіталі не відбувається.

Право безпосередньої участі у ТОВ або ТДВ третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства.

Закон не пов'язує момент виникнення права участі у ТОВ або ТДВ з моментом державної реєстрації відповідних змін у складі учасників ТОВ або ТДВ. Водночас згідно з положеннями статті 89 ЦК України відомості про зміни у складі учасників ТОВ або ТДВ підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру. Правові наслідки наявності або відсутності відповідних відомостей у Єдиному державному реєстрі визначено статтею 10 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань".

Якщо товариство після прийняття рішення про внесення змін до установчих документів (зміна складу учасників) не повідомило орган, що здійснив реєстрацію, для внесення необхідних змін до Єдиного державного реєстру, новий учасник має право звернутися до господарського суду з позовом про зобов'язання товариства вчинити дії щодо державної реєстрації змін в установчих документах товариства у зв'язку зі зміною у складі учасників товариства на підставі статті 7 Закону України "Про господарські товариства".

2.7. Відповідачем у спорах про визнання недійсним рішення загальних зборів та інших керівних органів юридичної особи виступає сама юридична особа.

2.8. У судовому порядку недійсним може бути визнано рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи, а не протокол загальних зборів. Протокол є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом статті 20 ГК України. Тому господарські суди мають відмовляти в задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним протоколу загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи.

2.9. Не може бути визнано недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи з тих підстав, що його прийнято загальними зборами з питань, які належать до компетенції інших органів товариства (наглядової ради, виконавчого органу тощо), оскільки статтею 98 ЦК України

передбачено право загальних зборів учасників товариства приймати рішення з усіх питань діяльності товариства. Положення установчих документів товариства, які обмежують це право, не застосовуються.

2.10. Господарським судам слід виходити з того, що у разі коли законом передбачено прийняття рішення з того чи іншого питання виключно загальними зборами, ці повноваження не можуть відповідно до статуту юридичної особи бути надані або делеговані іншим органам цієї особи.

Господарські суди також не можуть приймати рішення з питань, віднесених до виключної компетенції загальних зборів, у тому числі про внесення змін до установчих документів юридичної особи, включення особи до складу наглядової ради юридичної особи тощо.

2.11. Господарські суди мають враховувати, що закон виходить з презумпції легітимності рішень органів управління юридичної особи, тобто зазначені рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше. Вимоги про визнання рішень загальних зборів або інших органів дійсними задоволенню не підлягають.

2.12. Рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні статті 202 ЦК України. До цих рішень не можуть застосовуватися положення статей 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за статтею 216 ЦК України.

Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

У зв'язку з цим підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можуть бути:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства;
- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів;
- позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах.

2.13. Під час розгляду відповідних справ господарські суди мають враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень.

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону є:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення або у разі неможливості встановлення наявності кворуму (статті 59 та 60 Закону України "Про господарські товариства", статті 41 та 42 Закону України "Про акціонерні товариства", стаття 15 Закону України "Про кооперацію");

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (частина шоста статті 42 Закону України "Про акціонерні товариства");

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного, на розгляд яких не було отримано згоди усіх присутніх на загальних зборах (частина п'ята статті 61 Закону України "Про господарські товариства");

- відсутність протоколу загальних зборів ТОВ (частина шоста статті 60 Закону України "Про господарські товариства");

- відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів (стаття 46 Закону України "Про акціонерні товариства").

Під час вирішення питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час їх скликання та проведення, господарський суд повинен оцінити, як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

2.14. Рішення загальних зборів юридичної особи можуть бути визнані недійсними в судовому порядку в разі недотримання процедури їх скликання, встановленої статтею 61 Закону України "Про господарські товариства", статтею 35 Закону України "Про акціонерні товариства", статтею 15 Закону України "Про кооперацію".

Права учасника (акціонера, члена) юридичної особи можуть бути визнані порушеними внаслідок недотримання вимог закону про скликання і проведення загальних зборів, якщо він не зміг взяти участь у загальних зборах, належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, зареєструватися для участі у загальних зборах тощо.

2.15. Якщо судом встановлено, що позивач – учасник (акціонер, член) юридичної особи не повідомив юридичну особу або депозитарну установу про зміну свого місця проживання (місцезнаходження), посилення позивача на неповідомлення його про скликання загальних зборів не може бути підставою для визнання рішень загальних зборів недійсними.

2.16. Позивачеві не може бути відмовлено у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування з прийнятих загальними зборами учасників (акціонерів, членів) рішень, оскільки вплив учасника (акціонера, члена) на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням.

2.17. Судам слід враховувати, що рішення, прийняті за наслідками розгляду питань, викладених у порядку денному так, що унеможливило усвідомлення акціонером суті питання, яке пропонувалося розглянути на загальних зборах акціонерів (наприклад, "Різне", "Організаційні питання" тощо), повинні визнаватися недійсними у зв'язку з порушенням в таких випадках права акціонера на попереднє ознайомлення з переліком питань, що виносяться на голосування, передбачене статтею 35 Закону України "Про акціонерні товариства". Якщо у внутрішніх документах обумовлено можливість вирішення на загальних зборах процедурних питань (питань, пов'язаних з порядком проведення загальних зборів тощо) без включення їх до порядку денного, такі положення внутрішніх документів суд не повинен брати до уваги.

2.18. З урахуванням положень статті 47 Закону України "Про акціонерні товариства" та статті 61 Закону України "Про господарські товариства", статті 15 Закону України "Про кооперацію" не підлягають задоволенню позови про зобов'язання скликати позачергові загальні збори, що подані не менш як третиною членів кооперативу, акціонерами, які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій товариства, учасниками товариства, що володіють у сукупності більш як 20 відсотками голосів, оскільки таким учасникам (акціонерам, членам) законодавством надане право самостійно скликати позачергові загальні збори, якщо правління (голова) не виконує їх вимоги.

Під час вирішення питання щодо правомірності проведення такими учасниками (акціонерами, членами) реєстрації учасників (акціонерів, членів, їх представників) на позачергових загальних зборах господарським судам необхідно керуватися вимогами законодавства, що регулює порядок скликання та проведення загальних зборів.

2.19. Оскільки чинне законодавство не передбачає права членів кооперативу, які становлять менше третини від їх загальної кількості, акціонерів, що мають у сукупності менше як 10 відсотків голосів, та учасників, які у сукупності мають менш як 20 відсотків голосів, скликати позачергові загальні збори або вимагати від виконавчого органу юридичної особи скликання позачергових зборів, у разі відмови виконавчого органу юридичної особи чи неможливості скликання загальних зборів у господарського суду немає підстав для задоволення позову про зобов'язання скликати позачергові загальні збори.

2.20. Відповідно до абзацу другого частини першої статті 88 ГК України, пункту "а" частини першої статті 10 Закону України "Про господарські товариства", пункту 1 частини першої статті 25 Закону України "Про акціонерні товариства", статті 12 Закону України "Про кооперацію" учасники (акціонери, члени) юридичної особи мають право брати участь в управлінні справами товариства.

Участь у загальних зборах та голосування на них є правом, а не обов'язком учасника (акціонера, члена).

Незалежно від кількості акцій (часток), якими володіє учасник (акціонер), у господарського суду немає підстав для прийняття рішень про спонукання учасника (акціонера) зареєструватися та взяти участь у загальних зборах.

Водночас судам слід враховувати, що відповідно до частини першої статті 29 Закону України "Про акціонерні товариства" статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання.

2.21. Під час вирішення питання про правомочність загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичних осіб судам слід виходити з того, що загальні збори є правомочними, якщо на них зареєструвалися учасники (акціонери), які володіють у сукупності більш як 50 відсотками голосів учасників ТОВ чи ТДВ (голосуючих акцій акціонерів АТ) від загальної кількості голосів, якщо на зборах присутні більше половини членів кооперативу.

Положення установчих документів АТ чи кооперативу, які встановлюють інші правила щодо визначення кворуму, є такими, що суперечать закону і не підлягають застосуванню.

Установчими документами ТОВ чи ТДВ, у статутному капіталі яких відсутня державна частка, може бути встановлено інший відсоток голосів учасників (представників учасників), за умови присутності яких загальні збори учасників вважаються повноважними.

2.22. Відсутність під час проведення загальних зборів переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, унеможливує встановлення їх правомочності і тому є підставою для визнання недійсними прийнятих цими зборами рішень незалежно від виду акціонерного товариства (ПАТ чи ПрАТ).

За наявності належних доказів участі у загальних зборах усіх акціонерів суд може відмовити в позові про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів.

2.23. Учасники (акціонери) можуть брати участь у загальних зборах особисто або через представника. Довіреність представника повинна відповідати загальним вимогам, передбаченим цивільним законодавством, зокрема частиною третьою статті 247 ЦК України.

Якщо довіреність учасника (акціонера) на право участі та голосування на загальних зборах оформлена (складена або посвідчена) з порушенням встановлених законодавством вимог, голоси учасника (акціонера), передані за такою довіреністю, не можуть враховуватися під час визначення кворуму на загальних зборах та результатів голосування.

2.24. Порядок скликання загальних зборів учасників ТОВ та ТДВ регулюється приписами частини п'ятої статті 61 Закону України "Про господарські товариства" та установчими документами цих товариств. На відносини, пов'язані із скликанням зборів учасників ТОВ та ТДВ, положення, що регулюють порядок скликання загальних зборів акціонерів, у тому числі розміщення повідомлення про скликання зборів у засобах масової інформації, не поширюються.

2.25. Згідно з положеннями частини п'ятої статті 61 Закону України "Про господарські товариства" про проведення загальних зборів ТОВ чи ТДВ учасники повідомляються передбаченим статутом способом із зазначенням часу і місця проведення зборів та порядку денного.

Частиною першою статті 35 Закону України "Про акціонерні товариства" встановлено, що кожному акціонеру надсилається письмове повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний.

Відповідно до частини п'ятої статті 15 Закону України "Про кооперацію" члени кооперативу повинні бути повідомлені про дату, місце, час проведення та порядок денний загальних зборів.

Наведені норми законодавства вказують на те, що обов'язковою умовою повідомлення про скликання загальних зборів юридичної особи є одночасна наявність у такому повідомленні інформації про час, місце проведення зборів та інформації про питання, що будуть винесені на розгляд зборів (порядок денний).

Відсутність у повідомленні про проведення загальних зборів будь-якої з названих складових, як і відсутність самого повідомлення, може бути підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів.

Господарським судам потрібно брати до уваги, що телефонне повідомлення про дату, час та місце проведення загальних зборів учасників товариства є неналежним доказом такого повідомлення. Роздрукування телефонних переговорів, надані операторами зв'язку, лише підтверджують факт з'єднання двох абонентів телефонного зв'язку певної тривалості.

2.26. Під час розгляду справ у спорах про визнання недійсними рішень зборів акціонерів з підстав недотримання вимог закону чи статуту АТ щодо повідомлення акціонерів про скликання загальних зборів господарським судам слід враховувати, що порядок повідомлення акціонерів передбачено частиною першою статті 35, частиною шостою статті 47 Закону України "Про акціонерні товариства".

Публікація у засобах масової інформації повідомлення про скликання загальних зборів не свідчить про те, що зареєстрований у реєстрі власників іменних цінних паперів акціонер був повідомлений про скликання загальних зборів, а відсутність або порушення строків публікації зазначеного повідомлення не може вважатися порушенням порядку повідомлення тих акціонерів, щодо яких судом встановлено факт його належного персонального повідомлення про скликання цих загальних зборів.

2.27. Якщо під час розгляду справи судом буде встановлено факт присутності учасника (акціонера, члена) на загальних зборах, то допущені юридичною особою порушення порядку персонального повідомлення учасника (акціонера, члена) не є підставами для визнання рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) недійсними.

Зокрема, якщо статутом юридичної особи передбачено, що учасники (акціонери, члени) повідомляються персонально рекомендованим листом, то інформування учасника (акціонера, члена) шляхом надіслання йому простого листа не може бути достатньою підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів за наявності доказів отримання учасником (акціонером, членом) відповідного повідомлення.

2.28. Під час визначення правомочності загальних зборів господарські суди не мають підстав для неврахування голосів акціонерів (учасників, членів), акції (частки, паї) яких перебувають під арештом, оскільки накладення арешту на акції (частки, паї) є обмеженням права на їхнє відчуження, а не обмеженням прав, посвідчених ними. Арешт акцій (часток, паїв) не позбавляє їх власника можливості реалізації посвідчених ними корпоративних прав і не призводить до зменшення загальної кількості акцій (часток, паїв) у статутному капіталі (складеному капіталі, пайовому фонді) юридичної особи та, відповідно, загальної кількості голосів акціонерів (учасників, членів).

2.29. Законодавство не передбачає обмеження кількості голосів учасників ТОВ або ТДВ лише оплаченими частками у статутному капіталі товариства. Відповідно до частини четвертої статті 58 Закону України "Про господарські товариства" учасники ТОВ або ТДВ мають кількість голосів, пропорційну розміру

їх часток у статутному капіталі. Розмір часток кожного з учасників товариства визначається у статуті товариства.

Законодавець врегулював питання щодо строку сплати статутного капіталу (внесення вкладів до статутного капіталу) учасниками ТОВ, обмеживши його одним роком з дня державної реєстрації ТОВ (абзац перший частини третьої статті 144 ЦК України, частина перша статті 52 Закону України "Про господарські товариства").

У мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 05.02.2013 N 1-рп/2013 підкреслено імперативність норм, закріплених у частині третій статті 144 ЦК України і частині другій статті 52 Закону "Про господарські товариства", якими передбачено дії, які належить вживати господарському товариству в разі невнесення (неповного внесення) учасниками своїх вкладів до закінчення встановленого річного строку, зокрема, загальні збори учасників приймають одне з таких рішень: про виключення зі складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі; про зменшення статутного капіталу та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі; про ліквідацію товариства.

Отже, господарський суд, визначаючи повноважність загальних зборів, не має законних підстав для неврахування голосів учасників, які не сплатили або неповністю сплатили вартість своїх часток протягом одного року з дня державної реєстрації товариства...

2.30. З огляду на положення частини п'ятої статті 53 Закону України "Про господарські товариства" та статті 8 ЦК України (аналогія закону) до вирішення питання про вступ (прийняття) спадкоємців (правонаступників) померлого (ліквідованого) учасника правомочність загальних зборів учасників визначається без урахування частки в статутному капіталі, яка належала померлому (ліквідованому) учаснику. Отже, у такому разі під час встановлення правомочності загальних зборів учасників слід враховувати голоси інших учасників товариства, які без голосів, що припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, становлять у сукупності 100 % голосів, що мають враховуватися під час визначення кворуму.

2.31. Господарським судам під час вирішення спорів про визнання недійсними рішень наглядової ради АТ слід виходити з того, що до порядку скликання засідань наглядової ради АТ не можуть бути застосовані за аналогією норми, які визначають порядок скликання загальних зборів.

Загальні збори АТ мають право самостійно визначати у статуті кількість членів наглядової ради для визнання її засідань правомочними, а тому положення частини восьмої статті 53 Закону України "Про акціонерні товариства" щодо встановлення кількісного складу наглядової ради застосовуються у разі, якщо статутом не визначено більшої від половини складу кількості членів наглядової ради, необхідної для визнання її засідань правомочними.

Підставами визнання недійсними рішень наглядової ради можуть бути такі порушення порядку скликання та проведення засідання ради, які мали наслідком неправомочність засідання наглядової ради.

2.32. Господарським процесуальним законодавством не передбачено можливості звернення до господарського суду зі скаргою на дії або бездіяльність органів управління юридичних осіб. Особу, чиї права порушено діями або бездіяльністю органу управління юридичної особи, не позбавлено права на звернення до суду з позовом про зобов'язання юридичної особи вчинити певні дії або утриматись від вчинення таких дій.

2.33. Відповідно до положень статті 10 Закону України "Про господарські товариства" та статті 78 Закону України "Про акціонерні товариства" господарське товариство, якщо його установчими документами не передбачено інше, зобов'язане надавати на вимогу учасника (акціонера) лише документи звітного характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства.

Учасник (акціонер) товариства може вимагати надання інформації про діяльність товариства з дати, коли він набув статусу учасника (акціонера). Водночас закон не встановлює обмежень щодо періоду часу, за який учасник товариства має право отримувати інформацію.

Чинним законодавством не передбачено обов'язку товариства надавати учаснику запитувану ним інформацію в письмовому вигляді (у вигляді ксерокопій), а лише встановлено обов'язок надавати учаснику товариства для ознайомлення визначену законом інформацію, з якої вже сам учасник має право робити виписки, фотографії, копії.

2.34. Під час вирішення спорів за позовами учасників ТОВ чи ТДВ або акціонерів, що у сукупності володіють більш як 10 відсотками акцій, про спонукання товариства провести аудиторську перевірку його діяльності та звітності згідно зі статтями 146, 162 ЦК України, частиною другою статті 63 Закону України "Про господарські товариства", частиною п'ятою статті 75 Закону України "Про акціонерні товариства" господарським судам потрібно враховувати, що передбачене зазначеними статтями право учасників (акціонерів) спрямоване на контроль діяльності виконавчого органу, а тому є складовою права на управління товариством в установленому законом і установчими документами порядку.

Вимоги позивача про спонукання товариства до проведення аудиторської перевірки можуть бути задоволені лише за умови, що позивач є учасником або акціонером відповідного господарського товариства.

2.35. Порядок пред'явлення учасниками вимоги про проведення аудиторської перевірки визначається статутом товариства. За відсутності відповідних положень у статуті товариства господарські суди повинні брати до уваги, що організаційне забезпечення аудиторської перевірки діяльності та звітності товариства на вимогу його учасників, зокрема укладення договору з аудитором (аудиторською фірмою), надання аудиторіві необхідних документів тощо, здійснюється товариством в особі виконавчого або іншого органу, уповноваженого на це статутом, а не учасниками товариства.

Строки розгляду господарським товариством вимог його учасників про проведення аудиторської перевірки визначаються статутом товариства. Якщо у

статуті відповідні положення відсутні, господарським судам слід виходити з розумних строків, необхідних для розгляду та виконання таких вимог.

2.36. Вимоги учасників (акціонерів) господарського товариства про надання їм документів, необхідних для проведення аудиторської перевірки, задоволенню не підлягають, оскільки статті 146 та 162 ЦК України не наділяють учасників (акціонерів) господарського товариства таким правом.

2.37. Права учасника товариства, які випливають з права його участі у цьому товаристві, не є особистими немайновими правами у розумінні статті 100 ЦК України. Отже, під час вирішення питання про застосування позовної давності до вимоги про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників господарського товариства немає підстав для застосування частини першої статті 100 ЦК України у поєднанні з пунктом 1 частини першої статті 268 ЦК України. До таких вимог необхідно застосовувати загальну позовну давність.

2.38. Під час вирішення спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів АТ судам слід враховувати, що частиною першою статті 50 Закону України "Про акціонерні товариства" встановлено спеціальну позовну давність для оскарження акціонером рішення загальних зборів АТ.

3. Спори, пов'язані з розрахунком і стягненням дивідендів

3.1. Під час розгляду справ у спорах про стягнення сум дивідендів господарські суди повинні виходити з того, що відповідно до пункту "д" частини п'ятої та частини шостої статті 41, статті 59 Закону України "Про господарські товариства", пунктів 11, 12 частини другої статті 33 Закону України "Про акціонерні товариства", статті 15 Закону України "Про кооперацію" затвердження річних результатів діяльності юридичної особи, порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати частки прибутку (дивідендів) належить до виключної компетенції загальних зборів. Суд має право прийняти рішення про стягнення дивідендів лише за наявності рішення загальних зборів юридичної особи про спрямування прибутку на виплату дивідендів, на підставі якого визначаються розмір належних позивачу - учаснику (акціонеру, члену) дивідендів, строки та порядок їх виплати.

Прийняття господарським судом рішення стосовно спрямування прибутку (частини прибутку) юридичної особи на виплату дивідендів виходить за межі компетенції господарського суду.

3.2. Право на отримання частини прибутку АТ належить кожному власнику акцій цього товариства. Переважне право на отримання частини прибутку законодавством надано лише власникам привілейованих акцій (частина восьма статті 6 Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок").

Усі власники простих акцій мають рівні права на отримання дивідендів, якщо загальними зборами акціонерів прийнято рішення про спрямування прибутку (частини прибутку) на їх виплату. При цьому прибуток (частина прибутку) розподіляється між усіма акціонерами пропорційно кількості належних їм акцій.

Отже, рішення загальних зборів про нарахування і виплату дивідендів лише одному або частині акціонерів, які не є власниками привілейованих акцій, є таким, що порушує права інших акціонерів на отримання частини прибутку товариства.

3.3. Статтею 30 Закону України "Про акціонерні товариства" встановлено, що виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів АТ у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту АТ у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року. У разі прийняття загальними зборами акціонерів товариства рішення щодо виплати дивідендів у строк, менший ніж передбачений абзацом першим частини другої статті 30 Закону України "Про акціонерні товариства", виплата дивідендів здійснюється у строк, визначений загальними зборами.

У разі прийняття загальними зборами акціонерів товариства рішення про виплату дивідендів за простими акціями у АТ виникає обов'язок сплатити акціонеру відповідну суму коштів у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття такого рішення, чи у менший строк, визначений загальними зборами.

Щодо власників привілейованих акцій такий обов'язок виникає у АТ у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року.

Відповідно до частини четвертої статті 30 Закону України "Про акціонерні товариства" для кожної виплати дивідендів наглядова рада АТ встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. Дата складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів за простими акціями, не може передувати даті прийняття рішення загальними зборами про виплату дивідендів. Перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів за привілейованими акціями, має бути складений протягом одного місяця після закінчення звітного року.

Отже, право на виплату дивідендів виникає у акціонера тільки у разі перебування його у переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів.

3.4. Невиплата дивідендів у строки, визначені законом або установчими документами юридичної особи, є порушенням грошового зобов'язання, у зв'язку з яким настають правові наслідки, передбачені частиною другою статті 625 ЦК України.

4. Спори, пов'язані з набуттям, передачею чи припиненням корпоративних прав

4.1. Пунктом 4 частини першої статті 116 ЦК України передбачено право учасника господарського товариства здійснити відчуження належної йому частки у статутному (складеному) капіталі товариства. Порядок відчуження частки у статутному капіталі залежить від виду господарського товариства.

4.2. Господарським судам слід враховувати, що до правовідносин, пов'язаних з набуттям, передачею та припиненням корпоративних прав у АТ, не можуть бути застосовані загальні правові норми, які визначають порядок вступу особи до складу учасників господарського товариства, виходу та виключення учасника з господарського товариства. Як наслідок, господарські суди не мають правових підстав для задоволення позовних вимог про вихід або виключення позивача-

акціонера з АТ та виділення йому частки майна товариства (крім випадку ліквідації товариства).

Чинним законодавством також не передбачено можливості виключення вкладників з командитних товариств.

4.3. Відповідно до статті 127 ЦК України та статті 69 Закону України "Про господарські товариства" передача учасником повного товариства своєї частки (її частини) іншим учасникам цього товариства або третім особам може здійснюватися за згодою всіх учасників. Відсутність згоди хоча б одного з учасників робить таку передачу частки неможливою.

Судам слід враховувати, що згоду на відчуження частки третім особам повинен дати кожен учасник товариства особисто, незалежно від розміру належної йому частки в статутному капіталі.

4.4. За правилами статті 127 ЦК України та статті 69 Закону України "Про господарські товариства" повні учасники командитного товариства мають право передати свою частку іншим учасникам товариства або третім особам. Господарським судам потрібно виходити з того, що положеннями цих статей передбачається наявність згоди на відчуження частки лише усіх повних учасників командитного товариства, а не його вкладників.

Вкладник командитного товариства має право передати свою частку іншим вкладникам або третім особам незалежно від згоди інших учасників товариства - повних учасників чи вкладників, оскільки пунктом 7 частини другої статті 137 ЦК України та пунктом "є" частини першої статті 79 Закону України "Про господарські товариства" передбачено обов'язок вкладника лише повідомити командитне товариство про таку передачу.

4.5. Згідно з частиною першою статті 147 ЦК України та частиною першою статті 53 Закону України "Про господарські товариства" учасники ТОВ та ТДВ мають право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Закон не обмежує це право необхідністю отримати згоду інших учасників товариства на передачу частки.

4.6. Судам слід мати на увазі, що частина друга статті 147 ЦК України та частина друга статті 53 Закону України "Про господарські товариства" надає можливість передбачити в статуті товариства заборону на відчуження частки третім особам. Недотримання встановленої статутом заборони відступлення частки третім особам може бути підставою для визнання договору про відступлення, купівлю-продаж або інше відчуження частки третій особі недійсним.

Будь-які інші способи обмеження права учасника на відчуження частки в статутному капіталі ТОВ, передбачені статутом, зокрема необхідність згоди інших учасників або товариства, не відповідають закону, а тому під час вирішення спору судом до уваги не беруться.

4.7. За змістом статей 130, 147 і 166 ЦК України та статей 55 і 69 Закону України "Про господарські товариства", якими передбачено спадкування саме частки учасника господарського товариства, у разі смерті (ліквідації) учасника

ТОВ (ТДВ) спадкоємцем (правонаступником) спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі.

Частиною п'ятою статті 147 ЦК України закріплено право учасників ТОВ або ТДВ передбачити у статуті товариства необхідність отримання згоди інших учасників товариства на перехід частки у статутному капіталі до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи.

Після набуття частки в статутному капіталі у спадкоємців (правонаступників) виникає переважне право вступу до цього товариства, передбачене статтею 55 Закону України "Про господарські товариства", проте у цьому разі не йдеться про автоматичне набуття такими спадкоємцями права участі в товаристві.

Прийняття рішення про вступ спадкоємця (правонаступника) до складу учасників ТОВ (ТДВ) належить до компетенції загальних зборів учасників товариства. Отже, лише після прийняття вищим органом ТОВ (ТДВ) позитивного рішення спадкоємець (правонаступник) частки у статутному капіталі може стати учасником відповідного товариства. У свою чергу, товариство може відмовитися від прийняття спадкоємця (правонаступника) до складу учасників. Чинне законодавство не обмежує ТОВ (ТДВ) у такому праві.

У разі відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до ТОВ (ТДВ) або відмови товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала померлому учаснику, реорганізованій або ліквідованій юридичній особі (спадкодавцю), вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню.

4.8. Господарським судам слід мати на увазі, що голоси, які припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, не враховуються під час голосування з питання про прийняття спадкоємця або правонаступника до товариства, під час визначення правомочності загальних зборів для прийняття рішення про прийняття спадкоємця або правонаступника учасника товариства до цього товариства, а також під час вирішення інших питань.

Отже, під час встановлення легітимності загальних зборів учасників ТОВ (ТДВ) та наявності кворуму для проведення цих зборів слід враховувати голоси інших учасників товариства, які без голосів, що припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, становлять у сукупності 100 % голосів, що мають враховуватися під час визначення кворуму.

4.9. Якщо спадкоємець (правонаступник) відмовився від участі у ТОВ (ТДВ) або йому було відмовлено у прийнятті до товариства, до відносин, пов'язаних з виплатою спадкоємцю (правонаступнику) вартості частки майна товариства, за аналогією застосовується стаття 54 Закону України "Про господарські товариства".

4.10. Учасник ТОВ або ТДВ має право на відчуження частки (її частини) у статутному капіталі третім особам за умови дотримання переважного права інших учасників товариства на придбання цієї частки.

Оскільки у абзаці другому частини другої статті 147 ЦК України йдеться про переважне право на купівлю частки (її частини), переважне право не поширюється

на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження частки у статутному капіталі ТОВ або ТДВ, а також обмін цієї частки (її частини) на інше індивідуально визначене майно.

Згідно з частиною четвертою статті 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Наведена норма застосовується за аналогією до випадків порушення переважного права учасника ТОВ (ТДВ) на купівлю частки у статутному капіталі. При цьому судам слід мати на увазі, що ця норма застосовується до відповідних позовів учасників товариства лише з обмеженнями, передбаченими нею.

4.11. Пунктом 3 частини другої статті 137 ЦК України та пунктом "в" частини першої статті 79 Закону України "Про господарські товариства" передбачено право вкладників командитного товариства переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства. Оскільки йдеться про намір вкладників викупити відчужувану частку, судам слід виходити з того, що зазначені норми ЦК України та Закону України "Про господарські товариства" передбачають переважне право вкладника на придбання частки тільки у разі її оплатного відчуження.

4.12. Під час вирішення спорів, пов'язаних з виходом учасника з товариства, господарські суди повинні керуватися тим, що відповідно до статті 148 ЦК України та статті 10 Закону України "Про господарські товариства" учасник ТОВ (ТДВ) має право у будь-який час вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників та самого товариства. Вихід зі складу учасників товариства не пов'язується ні з рішенням загальних зборів учасників, ні з внесенням змін до установчих документів товариства. Положення установчих документів, які обмежують чи забороняють право на вихід учасника з товариства, є такими, що суперечать чинному законодавству.

Встановлюючи момент виходу учасника з товариства, господарським судам слід враховувати, що таким моментом є дата спливу строку, передбаченого частиною першою статті 148 ЦК України, або інша дата, зазначена у заяві учасника, якщо така дата визначена з дотриманням вимог цієї норми ЦК України.

4.13. Чинним законодавством не передбачено можливості відмовитися від своїх майнових прав на майбутнє. Отже, зазначена учасником у заяві про вихід з товариства відсутність майнових претензій до товариства не свідчить про його відмову від отримання вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі, протягом строку, встановленого в статті 54 Закону України "Про господарські товариства".

4.14. Під час розгляду спорів про стягнення вартості частини майна ТОВ та розміру частини прибутку господарські суди повинні мати на увазі, що вартість майна та розмір частини прибутку товариства, що належать до виплати учаснику, який вийшов, обчислюються на дату волевиявлення учасника вийти з товариства, тобто на дату подання учасником заяви про вихід з товариства.

4.15. Судам слід враховувати, що у разі виходу учасника з товариства чинне законодавство не передбачає настання у товариства обов'язку здійснити виплату

такому учаснику вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі товариства, у строки, коротші, ніж встановлені статтею 54 Закону України "Про господарські товариства". Водночас обов'язок товариства щодо розрахунків при виході з нього учасника виникає на підставі відповідного припису закону та не пов'язаний з наявністю або відсутністю вимоги про здійснення виплати.

4.16. Відкликання заяви про вихід після її отримання товариством допускається лише за згодою самого товариства та у разі, якщо відповідні зміни у складі учасників товариства не пройшли державної реєстрації.

4.17. Якщо товариство не вчиняє дій у зв'язку з поданням учасником заяви про вихід з товариства (не вирішується питання про внесення змін до установчих документів товариства, про їх державну реєстрацію), учасник товариства має право звернутися до господарського суду з позовом про зобов'язання товариства до державної реєстрації змін в установчих документах товариства у зв'язку зі зміною у складі учасників товариства на підставі статті 7 Закону України "Про господарські товариства".

4.18. Під час вирішення спорів, пов'язаних з виходом учасників повних товариств та виплатою вартості їх часток, господарським судам слід керуватися положеннями статті 130 ЦК України.

Право вкладника командитного товариства вийти з товариства після закінчення фінансового року та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом), закріплено у пункті 6 частини другої статті 137 ЦК України та пункті "є" частини першої статті 79 Закону України "Про господарські товариства". Водночас законодавством не передбачено права вкладників командитного товариства на отримання у разі виходу з товариства частини майна товариства, пропорційної розміру їх частки у складеному капіталі товариства.

4.19. Під час вирішення спорів щодо розрахунків з учасником, який вийшов (виключений) з товариства, господарським судам слід враховувати, що вартість частини майна товариства, що належить до виплати такому учаснику, повинна визначатися виходячи з вартості усього майна, що належить товариству, в тому числі основних засобів, нематеріальних активів, оборотних активів, майна невикористаного призначення з урахуванням майнових зобов'язань товариства.

Абзац другий підпункту 4.19 пункту 4 виключено

(згідно з постановою пленуму Вищого господарського суду України від 14.07.2016 р. N 7)

4.20. Учасник ТОВ або ТДВ має право вимагати проведення з ним розрахунків на підставі дійсної (ринкової) вартості майна товариства, а отже, господарським судом має бути задоволено клопотання учасника, який вийшов (виключений) з ТОВ або ТДВ, про здійснення експертної оцінки дійсної (ринкової) вартості необоротних і оборотних активів товариства та його зобов'язань для обчислення вартості частини майна, що належить до сплати такому учаснику.

У разі виходу (виключення) учасника зі складу ТОВ або ТДВ, якщо до цих товариств вносилося майно господарських товариств з державною часткою (часткою комунального майна), вартість частини майна товариства, що належить

до сплати учаснику, відповідно до статті 7 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" підлягає обов'язковій оцінці суб'єктом оціночної діяльності. Така оцінка є обов'язковою і в тих випадках, коли учасником ТОВ або ТДВ є юридична особа, яка повністю заснована на державній власності.

4.21. З моменту виходу учасника з ТОВ або ТДВ з виплатою належної йому частини вартості майна у товариства настає обов'язок сплатити суму в строки, визначені статтею 54 Закону України "Про господарські товариства", невиконання якого тягне наслідки, передбачені за прострочення виконання грошового зобов'язання, зокрема визначені статтею 625 ЦК України.

4.22. Відповідно до частини другої статті 57 Закону України "Про господарські товариства" звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі ТОВ припиняє його участь у товаристві.

4.23. Пункт 5 частини першої статті 129 ЦК України передбачає вибуття учасника з повного товариства у разі звернення стягнення на частину майна повного товариства, що відповідає частці учасника у складеному капіталі товариства. Згідно з частиною першою статті 135 ЦК України це правило поширюється на повних учасників командитних товариств.

Відповідно до статті 73 Закону України "Про господарські товариства" звернення стягнення на частку учасника в повному товаристві за його власними зобов'язаннями не допускається. У разі недостатності майна учасника для покриття боргів за зобов'язаннями кредитори можуть вимагати в установленому порядку виділення частки учасника-боржника.

Статтею 137 ЦК України та статтею 79 Закону України "Про господарські товариства" передбачено право вкладників командитного товариства лише на їх вклад до статутного капіталу, тому стягнення за зобов'язаннями вкладника командитного товариства може бути звернено лише на частку вкладника у статутному капіталі товариства, а не на частину майна товариства, пропорційну його частці.

4.24. Під час вирішення спорів, пов'язаних з виключенням учасників з господарських товариств, господарським судам слід враховувати, що прийняття рішення про виключення учасника з господарського товариства законом віднесено до компетенції загальних зборів учасників цих товариств, а не суду. Виключення учасника з товариства судом є втручанням у господарську діяльність товариства, а тому суд не має права брати на себе функції органів управління товариством; суд перевіряє обґрунтованість та законність прийняття рішення про виключення учасника у разі подання ним позову про визнання такого рішення недійсним.

У рішенні загальних зборів про виключення учасника з господарського товариства повинні міститися обґрунтовані причини такого виключення і зазначено, які саме факти невиконання статутних обов'язків стали підставою для виключення учасника з товариства, в чому полягає систематичність невиконання учасником товариства його обов'язків, якими саме діями (бездіяльністю) учасник перешкоджає досягненню цілей товариства. Відсутність відповідних відомостей у рішенні про виключення учасника з товариства може бути підставою для визнання зазначеного рішення недійсним за позовом такого учасника.

Під час вирішення питання про наявність факту перешкоджання учасником своїми діями досягненню цілей товариства необхідно встановити, що поведінка учасника суттєво ускладнює діяльність товариства чи робить її практично неможливою.

Господарські суди повинні перевірити фактичні обставини, що були підставою для виключення учасника товариства, а також дослідити питання щодо дотримання вимог законодавства та установчих документів під час скликання та проведення відповідних загальних зборів.

4.25. Згідно зі статтею 7 Закону України "Про акціонерні товариства" статутом ПрАТ може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі. Таке переважне право реалізується відповідно до частин третьої - шостої цієї статті. Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій ПрАТ, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства.

Акціонери ПрАТ мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, за ціною та на умовах, запропонованих акціонером третій особі, пропорційно кількості акцій, що належать кожному з них. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, діє протягом двох місяців з дня отримання товариством повідомлення акціонера про намір продати акції, якщо коротший строк не передбачено статутом товариства.

Господарські суди, застосовуючи цю норму під час вирішення спорів, повинні враховувати, що переважне право поширюється виключно на випадки продажу акцій ПрАТ, а також простих акцій ПАТ у процесі приватного розміщення акцій. Якщо це встановлено статутом АТ, то переважне право надається також акціонеру - власнику привілейованих акцій у процесі приватного розміщення товариством привілейованих акцій.

Оскільки чинним законодавством передбачено переважне право на купівлю акцій, переважне право не поширюється на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження акцій, а також обмін акцій на інше індивідуально визначене майно.

Під час примусової реалізації акцій їх продавцем виступає не акціонер, а уповноважений на це державний орган (посадова особа). Порядок такої реалізації регулюється Законом України "Про виконавче провадження".

У разі виникнення права на звернення стягнення на акції ПрАТ у зв'язку з їх заставою відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права акціонерів на придбання цих акцій.

4.26. Господарський суд під час вирішення спору, пов'язаного з порушенням переважного права акціонерів ПрАТ на придбання акцій, що продаються (акціонерів ПАТ - у процесі приватного розміщення простих акцій), повинен залучати до участі у справі усіх акціонерів цього товариства, оскільки переважним правом на придбання акцій наділено всіх акціонерів.

Господарським судам також необхідно враховувати положення статуту АТ, які визначають порядок реалізації акціонерами товариства переважного права на

придбання акцій, що продаються. У разі відсутності у статуті товариства таких положень суд задовольняє заявлені вимоги акціонерів про переведення на них прав покупців акцій пропорційно кількості акцій, якими вони володіють.

4.27. Продаж акціонером ПрАТ акцій з порушенням переважного права не зумовлює недійсність відповідного правочину. Наслідком такого порушення згідно з частиною п'ятою статті 7 Закону України "Про акціонерні товариства" є право будь-якого акціонера ПрАТ протягом трьох місяців з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про таке порушення, вимагати в судовому порядку переведення на нього прав та обов'язків покупця акцій.

5. Спори про визнання установчих документів недійсними

5.1. Під час вирішення корпоративних спорів про визнання недійсними установчих документів господарські суди повинні виходити з того, що затвердження установчого документа є необхідною дією у процесі створення юридичної особи. Тому під час визначення підстав для визнання установчих документів недійсними господарським судам слід керуватися пунктом 2 частини першої статті 110 ЦК України.

З урахуванням положень цієї норми підставами для прийняття рішення про визнання недійсними установчих документів є порушення закону, які не можуть бути усунуті. Такою підставою може бути відсутність в установчих документах тих відомостей, які згідно із законом повинні обов'язково в них міститися, зокрема, визначені статтями 88, 120, 134, 143, 151, 154 ЦК України, статтями 57, 82 ГК України, статтями 4, 51, 65, 67, 76 Закону України "Про господарські товариства", статтею 13 Закону України "Про акціонерні товариства".

5.2. Якщо до прийняття судом рішення про визнання установчих документів недійсними їх було приведено у відповідність до закону, суд не має підстав для прийняття рішення про визнання установчих документів недійсними.

5.3. Під час розгляду справ про визнання недійсними установчих документів господарським судам слід виходити з того, що статут є локальним нормативним актом, а не правочином, тому до нього не можуть застосовуватися положення статей 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину.

5.4. У судовому рішенні про визнання недійсними окремих положень установчих документів має бути зазначено, яким саме приписам закону суперечать ці положення та які права позивача ними порушуються або оспоруються.

5.5. Господарським судам необхідно враховувати, що стаття 82 ГК України, статті 143, 151, 154 ЦК України, а також стаття 4 Закону України "Про господарські товариства", стаття 13 Закону України "Про акціонерні товариства" визначають установчим документом АТ, ТОВ та ТДВ виключно статут товариства.

Визнання недійсним установчого договору АТ, ТОВ чи ТДВ, створеного до набрання чинності ГК України та ЦК України, не є підставою для скасування державної реєстрації товариства або визнання недійсним запису про державну реєстрацію товариства.

5.6. Судам необхідно враховувати, що з набранням чинності ЦК України (статті 142, 153) договір про створення (заснування) АТ, ТОВ чи ТДВ не регулює відносин між учасниками (акціонерами) товариства під час здійснення його

діяльності і припиняє свою дію після досягнення мети - створення та державної реєстрації товариства. Зазначені договори мають відповідати загальним вимогам, що ставляться до правочинів, і під час розгляду спорів про визнання їх недійсними суди повинні керуватися відповідними нормами про недійсність правочинів.

5.7. Розгляд справи про визнання недійсним установчого (засновницького) договору або його частини без залучення як відповідачів засновників товариства є порушенням процесуального законодавства, оскільки засновники товариства як сторони установчого (засновницького) договору є особами, що виступають відповідачами у таких справах.

Відповідачем у справі про визнання недійсним статуту, його частини або змін до нього є господарське товариство, а не його учасники. Тому залучення господарським судом до участі у справі про визнання недійсним статуту господарського товариства учасників цього товариства не є обов'язковим.

6. Застосування деяких норм процесуального права під час розгляду справ, що виникають з корпоративних відносин

6.1. Якщо учасник (акціонер) юридичної особи звертається до господарського суду з позовною вимогою про визнання недійсним рішення загальних зборів, яке вже було у судовому порядку визнано недійсним за позовом іншого учасника (акціонера) цієї юридичної особи, господарському суду слід припинити провадження на підставі пункту 1¹ частини першої статті 80 ГПК у зв'язку з відсутністю предмета спору.

6.2. Рішення загальних судів зі справ у корпоративних спорах за нововиявленими обставинами переглядаються господарськими судами за правилами ГПК України.

У разі надходження до господарського суду заяви про перегляд рішення загального суду з корпоративного спору за нововиявленими обставинами господарський суд повинен самостійно витребувати матеріали справи у відповідного загального суду. Оскільки розгляд заяви про перегляд рішення (ухвали, постанови) за нововиявленими обставинами за відсутності матеріалів справи є неможливим, провадження за заявою слід порушувати після надходження матеріалів справи.

6.3. Господарські суди не мають підстав для залучення АТ до участі у спорах щодо обігу акцій, оскільки права, що посвідчуються акціями, та обов'язки АТ, які з ними кореспондують, не є такими, що пов'язані з особою акціонера, і зміна власника акції не спричиняє зміни обов'язків АТ перед акціонерами та умов їх виконання.

6.4. Учасниками судового процесу у спорах про визнання недійсними рішень загальних зборів юридичних осіб з підстав недотримання вимог закону та/або установчих документів під час їх скликання та проведення є учасник (учасники) або акціонер (акціонери), права яких на участь у загальних зборах було порушено, та юридична особа.

Оскільки результат вирішення спору залежить лише від встановлення судом наявності та ступеня порушень прав позивача (позивачів) під час скликання та проведення загальних зборів, залучення інших учасників (акціонерів) товариства

або осіб, з якими на підставі спірних рішень товариство вступило у правовідносини, не вимагається.

6.5. Під час вирішення питання про вжиття заходів щодо забезпечення позову господарським судам необхідно дотримуватися принципу їх співмірності із заявленими позивачем вимогами та враховувати викладене в постанові пленуму Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 року № 16 "Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову".

Заходи щодо забезпечення позову можуть бути вжиті судом лише в межах предмета позову та не повинні порушувати прав інших учасників (акціонерів) юридичної особи.

Якщо необхідність вжиття заходу щодо забезпечення позову заявник обґрунтовує тим, що у разі невжиття такого заходу йому буде завдано значної шкоди, він повинен обґрунтувати можливість завдання такої шкоди, її розмір, зв'язок можливої шкоди з предметом спору, а також необхідність і достатність для її запобігання вжиття саме цього заходу щодо забезпечення позову.

6.6. Господарським судам слід враховувати, що у спорах за позовами про визнання недійсними рішень загальних зборів та про визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій немає підстав для вжиття такого заходу щодо забезпечення позову як заборона юридичній особі проводити загальні збори, оскільки цей захід не пов'язаний з предметом спору.

Заборона проведення загальних зборів учасників (акціонерів) юридичної особи фактично означає заборону цій особі здійснювати свою діяльність у частині компетенції загальних зборів. Зазначене також порушує право учасників (акціонерів) юридичної особи брати участь в управлінні юридичною особою.

Господарським судам слід виходити із законодавчо встановленої заборони незаконного втручання органів державної влади, в тому числі і судів, у господарські відносини (стаття 6 ГК України).

6.7. Суд має право заборонити вчинення певної дії лише товариству як юридичній особі, а не його органам. Стаття 67 ГПК України не передбачає такого заходу щодо забезпечення позову як заборона органам юридичної особи вчиняти певні дії.

6.8. Під час вирішення питання про вжиття заходів щодо забезпечення позову господарським судам слід враховувати, що таким заходами не повинні блокуватися господарська діяльність юридичної особи, порушуватися права осіб, що не є учасниками судового процесу, застосовуватися обмеження, не пов'язані з предметом спору. Зокрема, не допускається винесення ухвал про:

- накладення арешту на все майно підприємства. Якщо у господарського суду є підстави вважати, що діями виконавчого або іншого органу, рішення про обрання якого оспорується, може бути погіршено фінансовий стан юридичної особи або доведено його до стійкої неплатоспроможності, суд має право забезпечити позов шляхом заборони відчуження основних засобів, нерухомого майна та іншого майна товариства, чітко визначивши в ухвалі про забезпечення позову перелік майна, відчуження якого забороняється;

- заборону проводити реєстрацію акціонерів для участі в загальних зборах;

- заборону депозитарній установі надавати АТ або акціонерам реєстр власників іменних цінних паперів для проведення загальних зборів;
- заборону акціонеру реєструватися для участі в загальних зборах або зобов'язання акціонера з'явитися та зареєструватися для участі в загальних зборах;
- заборону акціонерам, в тому числі органам управління державним майном, видавати довіреності на представництво їх інтересів на загальних зборах акціонерів.

6.9. До компетенції господарських судів не належить винесення у порядку забезпечення позову ухвал про заборону Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, її територіальним управлінням або уповноваженим особам виконувати покладені на них відповідно до законодавства завдання, зокрема:

- проводити перевірки діяльності емітентів та професійних учасників ринку цінних паперів на ринку цінних паперів;
- отримувати від учасників ринку цінних паперів інформацію та документи щодо їх діяльності на ринку цінних паперів;
- розглядати справи про правопорушення на ринку цінних паперів;
- приймати рішення (постанови) про застосування санкцій до учасників ринку цінних паперів;
- виконувати розпорядження емітентів про формування переліків акціонерів.

* * *

Визнати такими, що втратили чинність, рекомендації президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 N 04-5/14 "Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин" (із змінами і доповненнями).

Голова Вищого
господарського суду України

(підпис)

Б. Львов

Секретар пленуму Вищого
господарського суду України

(підпис)

Л. Рогач